ISSN 2218-4791

AZƏRBAYCAN
MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
NAXÇIVAN BÖLMƏSİ

НАХЧЫВАНСКОЕ
ОТДЕЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ
АКАДЕМИИ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНА

AZERBAIJAN NATIONAL
ACADEMY OF SCIENCES
NAKHCHIVAN BRANCH OFFICE

XƏBƏRLƏR

Təbiət və texniki elmlər seriyası

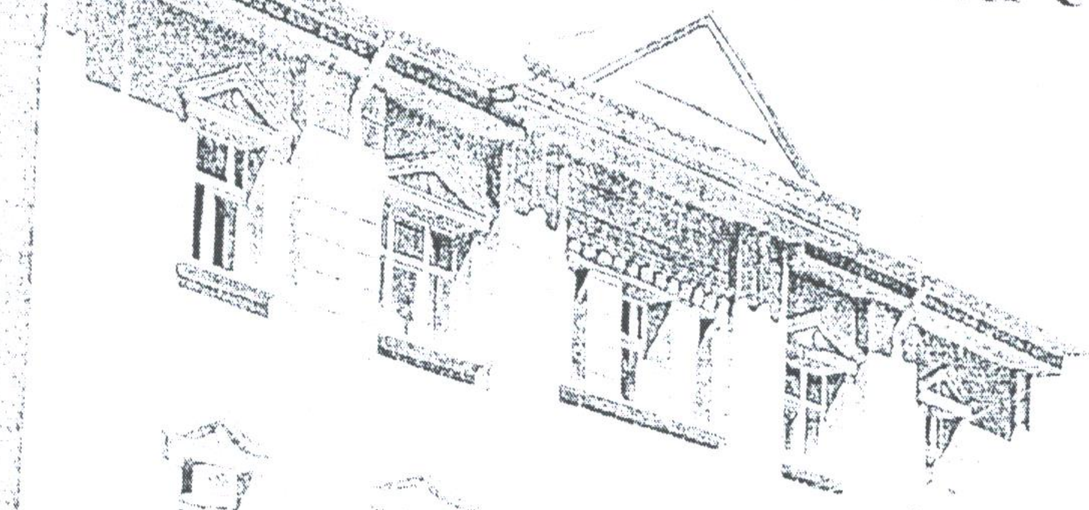

ИЗВЕСТИЯ

СЕРИЯ ЕСТЕСТВЕННЫХ И
ТЕХНИЧЕСКИХ НАУК

PROCEEDINGS

THE SERIES OF NATURAL AND
TECHNICAL SCIENCES

2017, №2

MÜNDƏRİCAT

KİMYA

Əliəddin Abbasov. Piridin qruplu Amp və Dowex m 4195 – dixromat-ionlarının sorbsiyası üçün effektiv ionitlər 6

Bayram Rzayev, Turac Süleymanova. Cu(II)-As-S sistemindən su və üzvi mühitdə misin üçlü birləşmələrinin sintezi 12

Əhməd Qarayev. Darıdağ sürmə filizindən alınmış sürmənin tioduzlarının sulfidsizləşdirilməsi 18

Fizzə Məmmədova. Naxçıvan Muxtar Respublikası yeraltı sularının formalaşması və kimyəvi xüsusiyyətləri 23

Qorxmaz Hüseynov. Ag_8SnSe_6 birləşməsinin alınması və termodinamik xassələrinin tədqiqi 29

Günel Məmmədova. Co ionları ilə modifikasiya olunmuş Naxçıvan seolitinin iq-spektroskopiya metodu ilə tədqiqi 35

Aliyə Rzayeva. Dəmir nitratla natrium tioindatdan su mühitində dəmir tioindatın alınma şəraitinin öyrənilməsi 42

Mahnur Cəfərli. Metal ionları ilə işlənmiş kompleksəmələgətirici ionitlərin desorbsiya rejimi, onların regenerasiyası 46

Rafiq Quliyev. $CuSbS_2$-nin etilenqlikol mühitində alınma şəraitinin öyrənilməsi 51

Hüseyn İmanov. Hidrotermal metodla $TlSbS_2$ və Tl_3SbS_3 birləşmələrinin alınması 57

BİOLOGİYA

Tariyel Talıbov. Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının Qərənfilkimilər – *Caryophyllaceae* Juss: fəsiləsi bitkilərinin tədqiqi vəziyyəti və nadir növləri 63

Əliyar İbrahimov, Namiq Abbasov. Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində yayılmış incəçətir növlərinin tibbi əhəmiyyəti və təbii ehtiyatı 73

Varis Quliyev, Cabbar Nəcəfov. Naxçıvan Muxtar Respublikasının azyayılmış aborigen üzüm sortu – Daş qarə 80

Ənvər İbrahimov. Naxçıvan Muxtar Respublikasının meşə ekosistemində yayılan ağac və kolların ekoloji qruplar üzrə paylanması 86

Teyyub Paşayev. Maqnoliya ağacının (*Magnoliya Grandiflora*) Nəbatat bağında introduksiyası və bioekoloji xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi 93

Sahib Hacıyev. Naxçıvan Muxtar Respublikasında Arazboyu səhra və yarımsəhra landşaftının torpaq tipləri 97

Ramiz Ələkbərov. Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində yayılan dağ nanəsi (*Ziziphora* L.) cinsinə daxil olan növlərin biomorfoloji və ekoloji xüsusiyyətləri 104

Fatmaxanım Nəbiyeva. Yuvaotu – *Pedicularis* cinsinə daxil olan perspektiv növlər və onların əhəmiyyəti 109

Zülfiyyə Salayeva. Naxçıvan Muxtar Respublikası florasında *Aconitum* L., *Adonis* L., *Batrachium* (dc.) s.f. gray. və *Buschia* ovcz. cinslərinə daxil olan növlərin hündürlük qurşaqlarına görə yayılması 115

Pərviz Fətullayev. Naxçıvan Muxtar Respublikası şəraitində bərk buğda hibridlərinin təsərrüfat qiymətli əlamətlərinin tədqiqi 121

Həmidə Seyidova. Naxçıvan Muxtar Respublikasında yayılan *Agaricaceae* Chevall. fəsiləsinin taksonomik spektri 128

Seyfəli Qəhrəmanov. Naxçıvan Muxtar Respublikasının bəzi çaylarında yayılan yosunların taksonomik xüsusiyyətləri və mövsümi yayılması.....133
Loğman Bayramov. Şərur və Sədərək rayonları ərazisində becərilən (*Cydoniya* L.) heyva sort və formalarının tədqiqi və aqroekoloji xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi.....141
Günel Seyidzadə. Naxçıvan Muxtar Respublikası şəraitində intensiv becərmə texnologiyasının ətirli tütün sortlarının məhsuldarlığına təsiri.....147
Enzalə Novruzova. *Woodsiaceae* – vudsiyakimilər fəsiləsinə daxil olan növlərin Naxçıvan Muxtar Respublikasında yayılması və fitosenoloji xüsusiyyətləri.....153
Əfruz Nəsirova. Badımcankimilər (*Solanaceae* adans.) fəsiləsinin tədqiqi tarixi və sistematik tərkibi.....159
Surə Rəhimova. Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində yayılmış (*Capparaceae* juss. fəsiləsinə daxil olan *Capparis herbacea* L. növünün əhəmiyyətli xüsusiyyətləri.....164
Hilal Qasımov, Səbinə Axundova, Peymanə Zülfüqarova. Kiçik Qafqaz florasında *Apiaceae* Lindl. fəsiləsinə aid bəzi faydalı bitkilərin istifadə imkanları.....169
Namiq Qasımov. Kiçik Qafqazın şimal dağətəyi-düzən yarımzonasında torpaqların qranulometrik tərkibinin dinamikası.....175
Lamiyə Quliyeva. Xaşxaş (*Papaver somniferum* L.) bitkisinin bioloji xüsusiyyətləri və tərkibinə daxil olan alkaloidlər.....182
Fikrət Həsənov. Naxçıvan Muxtar Respublikası şəraitində mineral gübrələr fonunda mikroelementlərin qarğıdalı bitkisinin gövdəsinin diametrinə təsiri.....188
Rəhminə Zamanova. Abşeron zonası boz-qonur torpaqlarında yem çuğundurunun torpaq şəraitinə və qida maddələrinə tələbatı.....194
Saleh Məhərrəmov. Yovşan və üzərliyin heyvanların koordinasiyasına təsiri.....200
İsmayil Məmmədov, Səkinə Vəliyeva. Naxçıvan Muxtar Respublikasında ev qazlarının (*Anser Anser Domesticus*) eymeriyaları.....204
Akif Bayramov. Düylünçay və Vənəndçayın makrozoobentosu.....208
Arzu Məmmədov. Naxçıvan Muxtar Respublikasının yarasalar (*Chiroptera*) faunası: bəzi xəstəliklərin yayılmasında və ekosistemdə rolu.....215
Mahir Məhərrəmov. Naxçıvan Muxtar Respublikasının mutillidlərinin (*Hymenoptera, Vespoidea, Mutillidae*) öyrənilməsinə dair.....222
Gülnar Qəhrəmanova. Taxıl sahələrində yayılmış sərtqanadlıların (Coleoptera) bitkinin müxtəlif orqanlarına vurduğu ziyan.....227
Mirvasif Seyidov. Naxçıvan Muxtar Respublikasında *Iksodidae* gənələrinin coğrafi qurşaqlar üzrə yayılması və onların parazitlik etmə müddətlərinin mövsümdən asılılığı.....233
Hüseyn Rəsulzadə. Naxçıvan Muxtar Respublikası kərtənkələlərinin (*Reptilia, Squamata, Sauria*) öyrənilməsinə dair.....238
Zərbab Ağayeva. Qazların qanquleterakidozunun bioekoloji xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi.....243
Orxan Bağırov. Gilasın genetik tərkibinin təsnifat qrupları üzrə təhlili.....247

FİZİKA

Məmməd Hüseynəliyev. Kimyəvi çökdürmə yolu ilə dördkomponentli və üçkomponentli məhlullardan alınmış CdS nazik təbəqələrinin optik xassələri.....253
Məhbub Kazımov. Naxçıvan Muxtar Respublikasının su ehtiyatlarının formalaşması.....258
Nazilə Mahmudova. Cu_2SnS_3 birləşməsinin elektrik keçiriciliyinin tədqiqi.....264

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI NAXÇIVAN BÖLMƏSİNİN XƏBƏRLƏRİ
Təbiət və texniki elmlər seriyası, 2017, № 2
ИЗВЕСТИЯ НАХЧЫВАНСКОГО ОТДЕЛЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНА
Серия естественных и технических наук, 2017, № 2
PROCEEDINGS OF AZERBAIJAN NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES NAKHCHIVAN BRANCH OFFICE
The series of natural and technical sciences, 2017, № 2

MİRVASİF SEYİDOV
Naxçıvan Dövlət Universiteti
E-mail: Seyidli 58 mail.ru

NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASINDA *IXODIDAE* GƏNƏLƏRİNİN COĞRAFİ QURŞAQLAR ÜZRƏ YAYILMASI VƏ ONLARIN PARAZİTLİK ETMƏ MÜDDƏTLƏRİNİN MÖVSÜMDƏN ASILILIĞI

Aparılan tədqiqatlar nəticəsində məlum olmuşdur ki, Naxçıvan MR-in ayrı-ayrı coğrafi qurşaqlarında iksod gənə növlərinin növ və say miqdarı bir-birindən fərqlidir. Belə ki, aran zonasında 13, dağ zonada 16, dağlıq qurşaqlarda 14, aşağı yüksək dağlıq zonalarda isə 3 gənə növü aşkar olunmuşdur. Muxtar respublikanın iksodofaunasına daxil olan 16 növ gənədən 15 növü Kənd təsərrüfatı heyvanlarından bir növü isə səhra tısbağalarında parazitlik edir. Təbii iqlim şəraitinin kəskin dəyişməsi ilə əlaqədar olaraq bu gənələrin mövsümi parazitlik etmə müddətləri də fərqlidir.

Açar sözlər: *Ixodidae, gənə, parazit, coğrafi qurşaq, mövsüm.*

Kənd təsərrüfatı heyvanlarının qan parazitar xəstəliklərinin qarşısını almaq, həmin xəstəliklərə qarşı vaxtında mübarizə tədbirləri aparmaq üçün bu və ya digər xəstəliyi keçirən iksod gənələrinin coğrafi qurşaqlar üzrə yayılma vəziyyətini, onların parazitlik müddətlərini öyrənmək böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu istiqamətdə dünyada tədqiqatlar aparılmışdır [2, s. 100-101; 3, s. 18-21].

Naxçıvan MR-in ərazisi təbii iqlim şəraitinə və relyefinə görə 4 coğrafi qurşağa: düzənlik, dağətəyi, dağ və yüksək dağ qurşağına bölünür [1, s. 25-33].

2015-2016-cı illərdə muxtar respublika ərazisində aparılan tədqiqatlar zamanı *Ixodidae* ailəsinə mənsub olan 6 cinsdən 4 cinsin 16 növü və *Argasidae* ailəsinə mənsub olan 2 növ arqas gənəsinin parazitlik etməsi müəyyən olunmuşdur. Lakin göstərilən gənələrin ayrı-ayrı coğrafi qurşaqlarda növ tərkibi və miqdarı eyni deyildir.

Aran zonasında 13 növ iksod gənəsinin parazitlik etməsi müəyyən edilmişdir. Buraya aşağıdakı növlər: *Hl. asiaticum, Hl. anatolicum, Hl.detritum, Hl. Kazmarginatum, Hl. skupenze, Hl. aeqiptium, D. marginatus, R. bursa, R. Turanisankyineus, H. sulkata, H. punctata* daxildir. Aran zonasında yayılan növlərdən: *Hl. asiaticum, Hl. anatolicum, Hl. kazlovi, R. bursa* dominantlıq təşkil edir. *Hl. Margidetritum, R. turanigus, Hl. sulkata* növləri çoxsaylı növlərdən olub, digər növlərdir.

Dağlıq zonalarda 16 növ iksod gənəsi yayılmışdır. Buraya aran rayonlarında yayılanların hamısı daxil olmaqla əlavə olaraq *D. nuttalli, D. retikulatus, D. Uschakova* növləri də yayılmışdır. Bu rayonda *Hl. asiaticum, Hl. anatolicum, Hl. detritum, R. marginatus* növləri dominant, *Hl. sulkata, Hl. marginatus, R. turanicus* növləri subdominant, *Hl. kazlovi, D. nuttalli, D. uschakova, Hl. aeqipium, R. sankyineus* azsaylıdır. *Hl. skupenze, H. punctata* növləri təsadüf qeydə alınır.

Yüksək dağlıq zonalarda 14 növ iksodid gənəsinin: *Hl. asiaticum, Hl. anatolicum, Hl. Detritum, Hl. marginatum, D. marginatus, D. nuttalli, D. uschakova, D. retikula-*

tus, R. bursa, R. turanicus, R. sankvineus, H. sulkata, H. punctata kimi növlərin pa zitlik etməsi aşkar olunmuşdur. Bu növlərdən *R. bursa, D. marginatus, Hl. margina* növləri dominant, *Hl .detritum, Hl. asiaticum, Hl. anatolicum, D. uschakova, R. Turc cus* növləri çoxsaylı, *Hl. kazlovi, D. nuttalli, R. sankvineus, H. sulkata, H. punctata* n ləri azsaylı. *D. retikullatus* növü isə təsadüfi qeyd olunan növlərdəndir.

Aşağı yüksək dağ zonasında 3 növ: *D. marginatus, R. bursa, Hl. marginatus* pa zitlik edir.

Muxtar respublikada yayılmış 16 növ iksod gənəsinin 15 növü *Hl. aeqiptium* is na olmaqla kənd təsərrüfatı heyvanlarına hücum edir [6, s. 231-248]. Lakin müxt növ iksod gənəsinin heyvanlara hücumu və yoluxma intensivliyi ayrı-ayrı mövsü lərdə eyni deyildir. Belə ki, yaz aylarında *hiallomma*, yay aylarında *Hiallomma* və *Ri cephalus*, payızda *Dermacentor*, cinsindən olan gənələr dominantlıq təşkil edirlər. S ca nisbətən az olan *Haemaphyisalis* cins gənələri əsasən yaz aylarında heyvanlara cum etsələr də eyni dövrdə *hiallomma* cins gənələrlə müqayisədə azlıq təşkil edirlər s. 36-42]. Ümumiyyətlə mövcud olan cinslərin müqayisəsi göstərir ki, muxtar respub ka ərazisində *Hiallomma* cins gənələri başqa cinslərə nisbətən daha yüksək dominan ğa malikdirlər. Hansı ki, tədqiqat müddətində heyvanlardan toplanmış 30025 fərd ima gənənin, yəni ümumi materialın 57,9% bu cinsdən olan gənələrdən ibarətdir. Ayrı-a mövsümlər üzrə toplanmış gənələri və onların miqdarını nəzərdən keçirsək məlum c ki, bu cinsə mənsub olan gənələrin miqdarı əsasən yüksək olmuşdur. Belə ki, yaz ay rında heyvanlara hücum edən gənələrin 65,7%-ni *Hiallomma*, 15,6%-ni *Ripicephal* 8,9%-ni *Haemaphysalis* cins gənələrdən ibarətdir.

Yay mövsümündə toplanmış gənələrin 61,4%-ni *Hiallomma* 32,6%-ni *Ripisep lus*, 4,6%-ni *Dermacentor*, 1,2%-ni *Haemapyhsalis* cinsinin növlərindən ibarət olm dur. Payız aylarında *Dermacentor* cins gənələri dominantlıq təşkil edib, ümumi ma rialın 43,3%-ni, *Hiallomma*, 40,4%-ni, *Ripisephalus* cinsi 10,0%-ni, nəhayət 6,3% *Haemaphysalis* cinsi təşkil etmişdir. Qış aylarında *Dermacentor* cinsi toplanmış ma rialın 71,3%-ni təşkil etmiş və bu dövrdə *Hiallomma* cinsindən olan gənələrin miqd 6,7%-dək azalmışdır.

Kənd təsərrüfatı heyvanlarına hücum edən iksod gənələrinin cinsləri mövsüm üzrə bu və ya digər dərəcədə dəyişdiyi kimi ayrı-ayrı mövsümlərdə heyvanlara hücu edən gənələrin növləri də dəyişir [1, s. 15-25].

Naxçıvan MR ərazisində qeydə alınmış və heyvanlara hücum edən 7 növ *Hialla ma* cins gənələr arasında 2 növ: *Hl. asiaticum* və *Hl. anatolicum* növləri dominant təşkil edirlər. Hər iki növ erkən yaz aylarından aktivləşməyə başlayır və oktyabrın sor nadək parazitlik edirlər. Aran və dağətəyi zonalarında heyvanlara hücum edən *asiaticum* gənələrinin heyvanlara hücumunun iki yüksəlmə pilləsi müşahidə olun Hansı ki, onların birincisi və ən yüksəyi aprel ayının sonundan iyun ayının ikinci günlüyünədək davam etməklə bu dövrdə heyvanlar arasında həmin gənələr ilə yolux 85,7-90%-dək yüksəlir və hər baş heyvana 24,3-28,0 fərd düşür. İkinci yüksəliş pill nisbətən sönük olmaqla, iyul ayının ikinci ongünlüyündən sentyabrın birinci günlüyünün sonunadək davam edir. Bu dövrdə heyvanlar arasında 35,0%-dək yolux müşahidə olunub, hər baş heyvana 6,3 fərd gənə düşür [4, s. 71-99].

Hl. anatolicum növü aran və dağətəyi qurşaqlarda yayılmış dominant növlərd olub, mart ayının üçüncü ongünlüyündən sonra parazitlik etməyə başlayaraq, sentyab axırınadək davam edir. Heyvanlara hücumunun bir yüksəliş pilləsi vardır. Hansı ki, may ayının birinci ongünlüyündən, avqustun birinci yarısınadək davam edir. İyun ay da heyvanlar arasında bu növlə yoluxma 55,0%-dək yüksəlməklə, hər baş heyvana

şən gənələrin sayı 11,6 fərd təşkil edir. Avqust ayının ikinci yarısında yoluxma 0,5 %-dək aşağı düşür və sentyabr-oktyabr aylarında tək-tək müşahidə olunur.

Hl. detritum muxtar respublikada yayılmış gənələr arasında çox saylı növlərindən olub, toplanmış materialın 7,1%-ni təşkil edir. Bu növ əsasən yuxarı dağətəyi və dağ qurşağında yayılmış dominant növlərdəndir. May ayının birinci ongünlüyündən sonra heyvanlara hücum etməyə başlayaraq sentyabrın axırınadək parazitlik edirlər. İllik fəallaşma dövründə heyvanlara hücumunun bir yüksəliş pilləsi qeydə alınmışdır. Hansı ki, bu may-iyun aylarında müşahidə olunub, heyvanlar arasında 60%-dək yoluxma ilə nəticələnir. Bu vaxt hər baş yoluxmuş heyvana orta hesabla 9,4 fərd gənə düşür. *Hiallomma* cinsindən olan digər növlərin sayca azlıq təşkil etməsi ilə əlaqədar onların şərhinə ehtiyac duyulmur.

Ripicephalus cinsinə mənsub olan 3 növ: *R. bursa, R. turanicus* və *R. sankvineus* muxtar respublika ərazisində yayılmışdır. Bu cinsdən ən geniş yayılanı və dominantlıq təşkil edəni *R.bursa* növüdür, hansı ki, bu növün heyvanlara kütləvi hücumu heyvandarlığın iqtisadiyyatına külli miqdarda zərər vurur. *R. bursa* növü Naxçıvan MR-nın ərazisində ən geniş yayılmış növlərdən olub, *Hi. asiaticum* növündən sonra ikinci yeri tutur. Toplanmış materialın 14,7%-ni təşkil edir.

Mövsümi parazitlik etmə müddəti aprel-avqust aylarını əhatə edir. Belə ki, aprel ayının birinci ongünlüyündən sonra aran rayonlarında tək-tək təsadüf olunsa da artıq üçüncü ongünlükdə ümumi sürünün 5,4-6,0%-ni, may ayının axırı və iyunun birinci yarısında isə 70,0-75,5%-ə qədəri bu növ gənələrlə yoluxur. Bu vaxt hər baş heyvana düşən gənələrin sayı bəzən 20,7 fərd olur. Dağətəyi zonalarda ən yüksək yoluxma faizi iyun ayında (90,0-95,7%) müşahidə olunur. Bundan sonra hər iki zonada yoluxma faizi aşağı düşməklə avqust ayının axırında 3,5-4%-ə qədər azalır. Sentyabr ayında yoluxma faizi nisbətən artıb 6,4-30,0%-ə çatır. Lakin bu hücum zamanı yoluxma intensiv və ekstensivliyi sonrakı dövrdə davam olunmur. Beləliklə, sentyabrın axırından noyabrın birinci yarısınadək tək-tək təsadüf olunur

Dağ rayonlarında ən yüksək yoluxma iyul ayının ikinci ongünlüyündən müşahidə olunur. Hansı ki, bu vaxt ümumi sürünün 50%-ə qədəri yoluxmaqla, hər baş heyvana 9,3 fərd gənə düşür. *R.bursa* gənələri yüksək dağ rayonlarında (3100 m) belə yayılmışdır. Əsasən iyunun axırı iyul ayında kütləvi hücum etməklə sürünün 30,0-40,0%-nin yoluxmasına səbəb olur. Bu vaxt hər baş heyvana 6,5-7 fərd gənə düşür.

Dermacentor cinsinə mənsub olan 4 növün: *D. marginatus, D. ushakova, D. nuttalli, D. reticullatus* muxtar respublikada yayılmışdır. *D. marginatuss* bu ərazidə yayılmış dominant növlərdən olub, bütün coğrafi qurşaqlarda ən çox isə dağ, dağətəyi və nisbətən az miqdarda aşağı yüksəkdağ rayonlarında daha çox qeydə alınır. Dağ rayonlarında aprelin ikinci yarısından sonra bu növ gənələr sayca çoxalmağa başlayır. May ayının axırında qoyunlar arasında 60-65,6% yoluxma müşahidə olunur. Bu vaxt hər baş heyvana orta hesabla 16 fərd gənə düşür. İyunun ikinci ongünlüyündə yoluxma faizi 3,4-4,5%-dək azalır. Bu hal avqust ayının birinci yarısına qədər dəyişir. Bundan sonra yoluxma intensivliyi və ekstensivliyi yenə yüksəlməyə başlayır. Sentyabr ayının axırında ümumi sürünün 25-30-də yoluxma qeydə alınır. Bu zaman hər baş yoluxmuş heyvana hücum edən gənələrin sayı 8,8 fərdə çatır. Sonrakı dövrdə təkrar olaraq yoxlama faizi aşağı düşür və dekabrın birinci yarısınadək tək-tək təsadüf olunur. Aşağı yüksək dağ rayonlarında bu növün kütləvi hücumu iyun-avqust aylarında qeydə alınmaqla, hər baş heyvana 10,2 fərd gənə düşür. Aran və dağətəyi rayonlarda heyvanlara bu növün hücumu hər erkən, həm də nisbətən zəif olur. Dağətəyi zonada ümumi sürünün bəzi 40%-də yoluxma müşahidə olunur. *Heamaphysalis* cinsinin 2 növü muxtar respublikada yayıl-

mışdır. Bu növlər *H. sulkata* və *H. punctata* növləridir. Hər iki növün sah xeyli geniş olub, ən müxtəlif növ heyvanlarda parazitlik edirlər. Heyvanlara məsinə yaz aylarında və payızın ikinci yarısında təsadüf olunur. *H. sulkata* ətəyi rayonlarında martın birinci ongünlüyündən başlayaraq aprelin axır hücum edirlər. Aprel ayının ikinci yarısında sürü üzrə yoluxma 30-35% baş heyvana 9-10,2 fərd gənə düşür. May ayının ikinci yarısından sonra alınırlar. İkinci yüksəliş pilləsi sentyabr ayının ikinci yarısından sonra başla maksimuma çatır. Sürüdə 17,4-20% yoluxma qeydə alınmaqla, hər baş he fərd gənə düşür. Noyabr ayında tək-tək müşahidə olunur.

Yuxarıda qeyd olunanlardan belə nəticəyə gəlmək olar ki, muxtar ərazisində iksod gənələri geniş yayılmaqla mart ayının əvvəllərindən başla ayının axırına kimi parazitlik edirlər. Beləliklə, iksod gənələrinin hey etmə müddətlərinin, hansı ayda hansı növ gənənin hücum edəcəyini və gənənin hücum etməsi ilə hansı qanparazitar xəstəliyinin başlayacağını bi surətlə gənəəleyhi tədbirlərin və eləcə də profilaktika-müalicə tədbirl heyvandarlığın iqtisadiyyatına dəyə biləcək zərərin qarşısını almaq olar.

ƏDƏBİYYAT

1. Babayev S.Y. Naxçıvan Muxtar Respublikasının coğrafiyası. Bakı: Elm 19
2. Денисов А.А. Фауна иксодовых клещей в природно-климатических Волгоградской области / Матер. научн. конф. развития агропромыш комплекса. Т. II, Иваново, 2005, с. 100-101.
3. Малунов С.Н. Фауна и экология клещей семейства *Ixodidae*, средств защиты животных от иксодовых клещей в Нечерноземной зоне Рос дерации: автореф. дис. ...канд. вет. наук. Иваново, 2008, 24 с
4. Поспелова-Штром М.В. Личинки и нимфы клещей рода *Haemaph* фауны СССР // Паразитол. сб. ЗИН АН СССР, 1940, т. 7, с. 71-99
5. Сердюкова Г.В. Иксодовые клещи фауны СССР. Москва, 1956. 122 с.
6. Филиппова Н.А. Иксодовые клещи подсем. *Amblyomminae* (фауна Рос сопредельных стран). Вып. 5, т. IV: Паукообразные, СПб.: Наука, 199

Мирвасиф Сеидов

РАСПРОСТРАНЕНИЕ ИКСОДОВЫХ КЛЕЩЕЙ ПО ГЕОГРАФИ ПОЯСАМ НАХЧЫВАНСКОЙ АВТОНОМНОЙ РЕСПУБЛИ ЗАВИСИМОСТЬ СРОКА ИХ ПАРАЗИТИРОВАНИЯ ОТ СЕЗОН

В результате проведенных исследований выявлено, что в различ фических поясах Нахчыванской АР количество видов и численность клещей отличаются. Так, в равнинном поясе зарегистрировано 13, в пр 16, в горном – 14, в нижнем высокогорном – 3 вида клещей. Из 16 ви входящих в иксодофауну автономной республики, 15 видов парази сельскохозяйственных животных, а один вид – на пустынных черепах В резким изменением природных климатических условий сроки парази этих клещей также различаются в зависимости от сезона года.

Ключевые слова: *Ixodidae, клещ, паразит, географический пояс, сезон.*

Mirvasif Seyidov

DISTRIBUTION OF TICKS ON GEOGRAPHICAL ZONES OF THE NAKHCHIVAN AUTONOMOUS REPUBLIC AND DEPENDENCE OF THEIR PARASITIZING TERMS ON SEASONS

As a result of carried out studies has been revealed that in the different geographical zones of the Nakhchivan Autonomous Republic the number of species and the number of ticks differ. So, in plain zone are registered 13, in the foothills – 16, in the mountain – 14, in the lower alpine – 3 tick species. 15 of 16 tick species belonging to ixodofauna of the autonomous republic, parasites on farm animals, and one species – on the desert tortoise. In connection with the sharp change in the natural climatic conditions of the terms of parasitism of these mites also vary depending on the season.

Key words: *Ixodidae, tick, parasite, geographical zone, season.*

(AMEA-nın müxbir üzvü Suleh Məhərrəmov tərəfindən təqdim edilmişdir)